

Finlandiya Türkleri ve Türk Hariciyesinin Siyaseti

Saime Selenga GÖKGÖZ*

Özet: Atatürk devrinde Türk-Fin siyasî ve diplomatik ilişkilerinin kurulmasını Cumhuriyet'in ilânı sonrasına yerleştirmek mümkünse de Türk hariciyesinin Osmanlı devrinden itibaren, Rusya İmparatorluğu'nun bir parçası olarak bu ülkeye yönelik bilgi takibinin olduğu da Osmanlı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Cumhuriyet aydını Finlandiya ile sınırlı da olsa ilgilenmiştir. Atatürk devrinin dış siyaset ilkeleeri ve bu çerçevede Misak-ı Millî sınırları haricinde kalan Türk dünyasına yönelik siyasetleri Finlandiya Türkleri konusunda da tanıklanabilir. 19. yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren İdil boyunda Nijni-novgorod vilâyetinden ekonomik sebeplerle Finlandiya'ya göç eden Türk-Tatarlar, 1919'da Finlandiya'nın Rusya'dan kopması ve bağımsızlığını kazanmasının ardından Finlandiya vatandaşı konumuna geçmişler ve bir İslâm cemaati olarak hukuken Fin hükûmeti tarafından tanınmışlardır. Fin hükûmeti nezdinde sivil, dinî, kültürel meselelerini temsil ve millî varlığını sürdürürebilmek üzere gerekli siyaseti ve faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere 1925'te Finlandiya Cemaat-i İslâmiyesi olarak örgütlenen Finlandiya Türkleri, 1935 yılında ise Finlandiya Türkleri Birliği'ni kurmuşlardır. Söz konusu dönemde nüfusları hakkında kesin bir rakam verilemeyen Finlandiya Türkleri Helsinki, Abo ve Tampere'de hâlâ varlıklarını sürdürmektedir. Finlandiya Türkleri millî kimliklerini korumak üzere kurdukları bu örgütlerle okullaşma işini ilk sorun olarak görmüşlerdir. Bu yönde Tampere'de 1930'da kurulan Fin-Türk Halk Mektebini Himâye Cemiyeti, kurulacak ilk mektebe Cumhuriyet hükûmetinden öğretmen istemek suretiyle ilk teması da sağlamıştır. 1923 ve sonrası yeni Türkiye'nin geçirdiği kökten değişimi izleyen Finlandiya Türkleri, bu noktada mektepleşme meselesinde Türkiye Cumhuriyeti'nden destek ve yardım almak üzere harekete geçmişlerdir. Bu makale, Finlandiya Türklerinin “yeni Kabe” olarak Ankara'yı kabul ettiğine dair bir görüşle, Finlandiya Türkleri evrakı olarak nitelenen ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nin çeşitli fonlarındaki belgeleri, Türk hükümetlerinin Finlandiya Türklerine yönelik izlediği siyaseti de bazı yönleriyle ortaya koyan yazışmaları değerlendirmektedir.

Anahtar Sözcükler: Türk-Fin ilişkileri, Finlandiya Türkleri, Türk inkılabı, Tatarlar

* Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü / ANKARA

Giriş

Yeni Türkiye, Misak-ı Millî sınırları haricinde kalan Türk dünyasına ve İslâm dünyasına yönelik siyasetlerini, Millî Mücadele ve sonrası olmak üzere, ayrı karakteristiklerle, politik olduğu kadar ekonomik gücü ölçüsünde, iç ve dış yeni yönelimler doğrultusunda çıkarlarıyla ilişkili biçimlendirmiştir. 1923-1938 arası savaş yıllarını da içine alarak Atatürk'ün cumhurbaşkanlığı ve tabii onun belirlediği dış politika ilkeleri doğrultusunda Batı Avrupa, Balkanlar, Sovyetler Birliği ve Yakın Doğu-İslâm devletleri hattında çok yönlü bir dış politika yürütülmüştür. Onun ardından Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü'lü II. Dünya Savaşı yılları ve 1946 yılı çok partili sisteme geçiş ve nihayet Demokrat Parti'nin 1950 seçimleriyle uzun Cumhuriyet Halk Partisi iktidarından sonra iktidara gelişi ile Batı ittifakı içinde yerini belirleyen Türkiye Cumhuriyeti'nin, kendi tarihsel kırılmaları olduğu da bilindiğinde, Finlandiya ile ne zaman resmî diplomatik ilişki kurduğu ve hangi seyir içinde bu ilişkiyi devam ettirdiği bu makalede ayrıntılı olarak ele alınmamıştır. Bu, Türk-Fin-siyasî ilişkilerinin tarihi içinde ayrı bir bahistir.¹ Atatürk dönemi dış politikası, bu dönemde komşu ve diğer ülkelerle ikili ilişkiler hakkında diplomasi ve siyasî tarih çalışmalarında ise, ne Baltık ülkeleri ne de Finlandiya'nın dahil olduğu İskandinav ülke temsiliyetine bu çerçevede tesadüf edilmediği hemen belirtilebilir.²

Eğer burada Millî Mücadele'den başlatarak “Türk hariciyesi” ifadesini, Cumhuriyet öncesi Osmanlı-Türk emperyal hariciyesinin kadro ve yapı itibarıyla ancak yeniden teşekkülü olarak kavramak mümkünse, Osmanlı devletinin, Berlin, Stockholm, St.Petersburg hattı üzerinden sefirlerinin, emperyal Rusya'ya 1809 yılında Finlandiya Büyük Dukalığı olarak geniş bir hukukî muhtariyet ile bağlanan Finlandiya hakkında malumat sahibi olduğu da dikkate değerdir. Rus yönetiminin tüm 19. yüzyıl boyunca izlediği; Finlandiya'daki sosyal tabakaların temsiliyeti ile kurularak, yasama gücüne sahip Diet (Seym) meclisinin ilgisi, dolayısıyla, I. Aleksandr'ın ardılı üç çar devrinde devam eden muhtar statüsünün kaldırılması, Finlandiya'nın da başka Rusya vilâyetlerinden biri olarak kabulünü içeren statü değişikliği yönünde özellikle III. Aleksandr'la başlayan ve II. Nikola ile devam eden, baskıcı, dayatmacı ve asimilatif politikalar hakkında, bu üç emperyal başkentteki Osmanlı elçilerinin aktardığı bilgiler ve dayandığı; 1 Ocak 1862-16 Temmuz 1910 tarihli belgeler, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin [BOA, İstanbul] *Hariciye Nezareti Siyasî Kısım Evrakı Dosya Usulü Envanter Katalogu*'nda [BOA. HR.SYS] “Muhtelif Konular” başlığı altında; 1301/9 ve D-108 numaralı dosya içinde, *Finlandiya Meselesi* olarak tasnife girmiştir. 21 belge, 133 varaktan ibaret bu

dosya yanında, yine Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin II. Abdülhamid dönemi (1876-1909) evrakını kapsayan Yıldız tasnifinde, *Yıldız Perakende Elçilik, Şehbenderlik ve Ataşemiliterlik Tahriratı (Kısmı) Katalogu*'nda (Y.PRK. EŞA), 1320-1326 yani 1905-1910 arasında, St.Petersburg'un merkezle tahriratının kayda değer ve fakat henüz incelenmemiş ve Osmanlı perspektifinden emperyal Rusya'nın, Bolşevik devrimini haber veren bu kızgın zamanlarının nasıl değerlendirildiğine dair yoğun, yer yer yorumlu pek çok belge bulunmaktadır. Özellikle beş yıllık zaman diliminde, Rusya ahvaline eklenen "Finlandiya meselesi" ya da "Finlandiya ahvali" hakkında hususî tahrirat yapılması bile, Osmanlı devletinin St. Petersburg Sefareti'nin elçileri dışında, müsteşar, serkatip, 3. katipleri, ataşe militerleri ve mütercimleri yani resmî kalemleriyle yalnızca Rusya Türklüğü değil, genel olarak emperyal düzlemde kendisine koşut olarak kaynayan Rusya hakkında da bilgi akışının olduğuna işaret eder.³ Rusya Türklüğü üzerine bu çeşit tahrirat ise Kazan şehrinin 1000. yılı kutlamaları münasebetiyle Başbakanlık Osmanlı Arşivince yayınlanan *Osmanlı Belgelerinde Kazan* (Ankara 2005) kitabında mevcuttur.

Rus-Japon Savaşının, muhafazakâr ve milliyetçi Rus matbuatının "Sarı Pigmeleler" olarak aşağıladığı Japonların zaferiyle neticelenmesi eğer 1905 devrimini hızlandıran bir dönüm noktası ise, bu dönüm noktasında, 1890'lı yıllardan itibaren Finlandiya, statüsünü tedricen daraltma yönünde hareket eden Rus yönetimine karşı, "kızıkların" da devrimin beşiği olarak gördükleri bir özellik sunmaktaydı. Fin körfezindeki Sveaborg limanında kızıl bayrağı çekip, "Kızıl Alay" adıyla bir ihtilâl alayı oluşturup genel grev ilânı teşebbüsüyle başlayan süreç, Petersburg kabinesini 1909 Ekimi'nde, özel bir komisyon tarafından hazırlanan Finlandiya projesini uygulamaya sevk etmiştir. Bu proje, Rusya imparatorluğunun her yerinde geçerli hukukun ayırt edilmeksizin Finlandiya Büyük Dukalığı'nda tatbiki için belirlenen; yönetimden, ekonomi ve maliyeye, kültür ve eğitim işlerine çok yönlü siyaset alanlarındaki muhtemel izlenecek adımları içeriyordu. Bu proje 1899'da, Finlandiya'da hayata geçirilemeyen ve merkez nezdinde olduğu kadar meselenin uluslararası boyuta da taşınmasına sebep olan askerî kanun değişikliği dayatması karşısında Finlandiya Dieti'nin ve halkın ciddi protestosundan sonraki yatışan durumla da ilgiliydi. 1907'de emperyal hükümet, Finlandiya Dieti'nden askerî harcamalara katılma yönünde yasa kabulünü tekrar dayatmıştı. 1909 tarihli projenin hükümet tarafından karara bağlanarak Duma'ya sunulması, muhalefet partilerinin oylamayı terk etmelerine rağmen 2'ye 3 çoğunlukla kabul edilmişti; Rus liberal basını ise I. Aleksandr'ın Fin halkına verdiği ye-

minin çiğnenmesi karşısında canlı bir protesto yayını başlatmıştı. Projeye göre, Finlandiya, tüm emperyal harcamalara olduğu kadar, emperyal vergi sistemine de dahil olmuştu. Askerlikten muafiyet kaldırılmıştı. Rus dili her seviyede mecburî olmuştu. Mahkemeler, Rusya'nın diğer vilâyetlerindeki yargı yetkisiyle işleyecekti. Duma'ya dört milletvekili seçebilecek, Devlet Şurasında ise, diğer Rus olmayan tebaa gibi 2 koltukla temsil edilecekti. Osmanlı devletinin St. Petersburg Sefiri Turhan Paşa'nın Hariciye Nazırı Rıfat Paşa'ya, 3-16 Temmuz 1910 tarihli tahriri dışında Osmanlı hariciyesinin Finlandiya meselesi hakkında daha ayrıntılı bilgi sahibi olması için Turhan Paşa'nın tahrire ilâve ettiği iki yayın da ayrıca mühimdir.⁴

1917 Bolşevik devriminin Finlandiya meselesinde ayrı bir devreyi beraberinde getirdiği şüphesizdir. Ekim 1917'yi izleyen üç ayda, Aralık 1917'de Finlandiya bağımsızlığını ilân etmiş ve Bolşevikler de bunu tanımış olsalar bile, Finlandiya 1918 Ocak ayında Kızıl ordu işgalinden, Helsinki'de komünistlerin gerçekleştirdiği darbeden kendini kurtaramamıştır. Çarlık ordusunun Fin generallerinden Mannerheim'in, I. Dünya Savaşının mağlubu Alman ordusu desteğinde dört aylık direnişi ile Sovyet hakimiyetine son verilmiş, 1919 Martı'nda Anayasa kabul ve Cumhuriyet ilân edilmiştir. 1920 Ekimi'nde imzalanan Dorpat antlaşması ile Sovyet Rusya, Finlandiya'nın bağımsızlığını tanımıştır (Armaoğlu 1988: 191).

Cumhuriyet Aydınının Finlandiya İlgisi ve Şükufe Nihal'in Finlandiya'sı

'Beyaz Zambaklar Memleketi' Finlandiya, milliyet prensibini neticelendirdiğinde, Anadolu Türklüğü bu prensibe dayanarak, 1922'de nihai savaşa son veren Mudanya Ateşkesi ve ardından I. Dünya Savaşı'nın galipleriyle, galip olarak masaya oturduğu Lozan konferansı ve Misak-ı Millî sınırlarını kabul ettirdiği Lozan Barış Antlaşması sonrası, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyeti ilân edecekti. Yeni Türkiye'de, özellikle Atatürk devri entelektüel temsiliyetin Finlandiya'ya ilgisinin;⁵ üç Türk yazarının telif kaleminden ve bir de tercüme eserle sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır. Bu ilgide teğet geçilmeyen konu ise, gerek bu yazarların gerekse Türk Hariciyesinin resmî evrakındaki adlandırma ile "Finlandiya Türkleri"; Müslüman Türk-Tatar cemaatidir. Diğer yandan bu cemaatin de kendisini saf "Tatar" etnonimine sıkıştırmadığı ve kendisini "Finlandiya Türkleri" olarak çağırıldığı da dönemin resmî belgelerinden ve yayınlardan anlaşılmaktadır.⁶

Osmanlı-Türk kadın hareketinin öncü isimlerinden, edebiyat ve coğrafya öğretmenliği yanında şair ve yazar olarak aktivist kimliği ile bilinen Nihal (1896-1973; ayrıntılı bilgi için bk. Argunşah 2003), 3 günlük Finlandiya seyahat notlarını, Finlandiya hakkında dönüşünden sonra getirtmiş olduğu kitaplarla da destekleyerek 1935’de *Finlandiya* adıyla yayımlamıştır. Bu eseri, beş yıl sonra Cumhuriyet’in gürbüz çocuklarını yetiştirecek, sporun ve beden terbiyesinin kurumsallaşmasında etkin isimlerin başında gelen Ordu Mebusu Selim Sırrı Tarcan’ın 1940 tarihli eseri takip eder. Bu eser, Selim Sırrı’nın Cumhuriyet öncesi ve sonrası bu üç ülkeye yaptığı bilimsel amaçlı gezilerin gözlem notlarıdır. Fakat harf devrimi öncesinde, Finlandiya hakkında daha erken tarihli biri tercüme diğeri telif iki eser daha vardır. İlk iki baskısı 1928’de eski ve yeni harflerle yapılan, ikinci baskıyı üstlenen Maarif Vekâleti’nin, Vekâletin Talim ve Terbiye Kurulu’nun Cumhuriyetin öğretmenleri için yayınladığı meşhur *Terbiye* dergisi abonelerine bedava dağıttığı, 3. baskısı 1940’da ve 4. baskısı 1942’de Kanaat Kitabevi tarafından yapılan ve Ali Haydar Taner tarafından tercüme edilen Grigoriy Petrof’un *Beyaz Zambaklar Memleketi Finlandiya* eseri. Çok baskısı yapılan bu tercüme eserle ilgili Şükufe Nihal’in de kendi kitabının girişi “Finlandiya’yı niçin yazdım”da açıkladığı gibi eseri “on beş yıl önce okuduğu” ve etkilendiği, “Finlandiya sevgisinin içinde her gün biraz daha büyüdüğü ve biraz daha kökleştğine” dair satırları ilginçtir (1935: 5).

Bu noktada Cumhuriyet Türkiye’sine Türklükbilimi alanında entelektüel-akademik katkısı tartışmasız bir eser de Abdullah Battal-Taymas’ın 1928 tarihli çalışmasıdır. Bu çalışmasına “Kazan Türklerinin sabık Millet Meclisi azası” olarak imzasını atan Battal-Taymas’ın Türkiye’ye iltica etmeden önceki politik ve entelektüel geçmişi bilindiğinde, manidar başlığıyla 64 sayfalık eser kayda değerdir (1928). Battal-Taymas, bu iki eserinin ana malzemesini, maceralı hayatı okunursa,⁷ 1921’de Rusya’dan nihâ olarak ayrılıp Finlandiya’ya sığındığında ve Helsinki’de yaşadığı 1921-1925 yılları arasında toplamıştır. Devrin Türk hariciyesi mensupları için de bu ülkeleri, tarihselini de ele alarak tanıtan eserin sahibi Battal-Taymas, hakkında bir çalışması olan Birinci’nin kaydettiğine göre, Finlandiya’da iken Helsinki’de hemşerilerinin açtığı bir mektepte de öğretmenlik yapmıştır.⁸ *Rusya’dan Ayrılan Milletler* eserinde, Battal-Taymas tarafından Finlandiya bahsinde Finlandiya Türklerine ait bir bilgiye yer verilmese de, Şükufe Nihal’in *Finlandiya’sı* ile Selim Sırrı’nın *Şimalin Üç İrfan Diyarı* az da olsa bilgi vermektedir.

Selim Sırrı, Finlandiya'nın nüfusunu 1938'de yayınlanan istatistiklere göre 3 milyon 800 bin olarak kaydetmiş, nüfusun çoğunluğunun Lüteryen, pek azının Katolik ve Yahudi, 60.000 kadar Ortodoks ve 1500 kadar da Müslüman Türk olduğu notunu eklemiştir (Tarcan 1940: 11). Bu rakam doğru olmasa gerektir. Bu Türklerin İdil boyu'ndan, Çarlığın Nijni-Novgorod vilâyetine bağlı Sırğaç (*Sergaçskiy*) kazasından, temelde ekonomik sebeplerle, 19. yüzyılın ortalarında göç eden Tatarlar (Mişerler) olduğu ise belirtilmez. Şükufe Nihâl'de ise, "Finlandiya'da Türkler" başlığı altında, 3 sayfada verilen bilgiler az ve özdür; tüccar ve kentli, nüfusu 700-800'ü bulan 'Fin Türkleri'nin, Nijni Novgorod vilâyetinin 'Aktuğ' köyünden gelen Mişerler olduğu ilk satırlarda vurgulanır (Şükufe Nihal 1935: 5). "Kültür işine gittikçe daha çok özen vermekte, liselerde epeyce kız vardır" notunda, Cumhuriyetin kadın meselesinin içindeki Şükufe Nihal Finlandiya seyahat notlarında "Finlandiya Kadınları" başlığı ile Fin kadın hareketinin tarihçesini de vermiştir; Fin kadınları gibi 'asrî Fin Türk kadınları, yalnızca ev kadını ve anne' değildir, çalışırlar. Helsinki Müslüman Tatar cemaatinin zengin tüccarlarından ve ismi, cemaatin örgütlenme işlerinde de geçecek olan Zuhur Tahir tarafından misafir edildiği anlaşılan Şükufe Nihal'in, Zuhur Tahir'in genç eşinin kendisiyle mağazasında beraber çalıştığını not etmesi dikkat çekicidir (1935: 80). "Kendi ırkları üzerinde bilgileri azdır, hatta denilebilir ki bazıları Türk olduklarını bile unutmuşlardır. Türkler aleyhine eskiden beri bütün yeryüzünde yapılan kötü propagandalar buralara da yayılmıştır. Finlerden başka orada yaşayan bu Müslüman Türkler de Anadolu Türklerini geri kalmış sanırlar" cümlelerindeki oryantalist indirgemeci bakışa özellikle yer verdiği aşikârdır. Cumhuriyet aydınına temsilen Nihal, 1932-1935 arasında millî tarih ve dil inşası üzerinden okunan ve defedilmeye çalışılan "Batı kompleksinin" bıraktığı izle de bir iç konuşurdur. Şükufe Nihal 1932'de ziyaret ettiği Finlandiya'da, Finlandiya Türkleri vasıtasıyla olsa gerek asıl Finlerle de temas etmiş ve belli ki söylemiştir. Fakat onun, Türk devriminin inançlı bir Cumhuriyet kadını olarak, Finlandiya Türklerinin, Fin kültürü karşısında millî kültürü, özellikle dil ve din üzerinden saklama amaçlı örgütlenmeye ve neşriyat yapmaya başladıkları haberi kayda değerdir; burada: "Gençler Fin kültürüyle besleniyorlar, lakin son çağlarda memleketimizin büyük devrimi Türklüğü ve Türkleri tanıtmak yolunda orada uyanıklık yaratmıştır" yargısını destekleyen haber, Helsinki'de Mehmet Sadık tarafından çıkarılan *Turan* gazetesinin ve 1932'de "Türklerin yükselmesi yolunda ve bütün ulusal kurumlar arasında birlik yaratmak ülküsüyle Turan Ocağı'nın", "Türk sevgisini kurak gönüllere temiz bir su gibi

akıtan bu gazetenin, yıllarca yorulmadan, şimalin bize uzak kalan parçasıyla ve orada yaşayan ırkdaşlarımızla aramızda bir gönül bağı yaratmaya uğraşırken”, “Anadolu Türklerinin son büyük devrimine” taraftarlığıdır (Şükufe Nihal 1935: 80-81).

Cumhuriyet aydınının Finlandiya ilgisi, karşısında hayranlık beslediği ve esasta kendi gerçekleştirdiği “eşsiz inkılâbı” anlayabilecek ve tabii takdir edebilecek, Çarlık’tan Bolşevikliğe geçişte bağımsızlığını elde etmekle beraber Sovyet’lerle komşu olmanın dayanılmaz “ağırlığını” da duyan politik bir bağlama da yerleşir. Türk-Fin ilişkileri, Cumhuriyet devri Hariciye evrakı izlendiğinde buradaki Türk-Tatar cemaati ile Türkiye arasında “akan” malumatın, takip ve yer yer himâyenin, cemaatin yardım, destek talepleri ile sınırlı kalmadığı da görülmektedir.

Stockholm Elçisi Ragıp Raif Bey’in Finlandiya ile akdedilen Ticaret Muahe-desi nüshalarının değişimi için 6 Temmuz’da (1932) Stockholm’den Helsinki’ye gidişiyile 8 Temmuz 1932’de teatinin gerçekleşmesi ve Fin Hariciye Nazırı Baron Yrjö Koskinen ile görüşmesi ve ardından Cumhurbaşkanı Svinhufvud tarafından kabulünü resmettiği tahrirat, içerik itibariyle Finlandiya’nın Türk dış siyasetini değerlendirmesi bakımından önemlidir. Ragıp Raif Bey, Cumhurbaşkanı Svinhufvud ile 15 Temmuz’da görüşecektir. 3 gün sonra ise Türkiye 18 Temmuz 1932’de davet edildiği Cemiyet-i Akvam’ın resmen üyesi olmuştur. Ragıp Raif’in Fin Hariciye Nazırı ile görüşmesi bu zemin üzerinde şekillenmiştir:

“Türkiye’nin Akvam Cemiyeti’ne girmeğe daveti için yapılan teklife teşebbüs ve iştirak suretile Finlandiya Hükûmetinin göstermiş olduğu bu çok nazikâne dostluk eserine karşı Cumhuriyet Hükûmetinin derin tehassüs ve teşekkürlerini beyan eyledim. Müşarünileyh Nazır cevaben: Cumhuriyetin izhar eylediği hissiyattan Hükûmetinin pek ziyade mütehasis olduğunu, Türkiye’nin komşularile iyi geçinmek ve en müşkül ihtilâfları sureti muslihanede hal hususunda bir çok memlekete misal olabileceğini işaret eyledikten sonra, bilhassa Balkanlar’da oynadığımız mühim rolden ve takip eylediğimiz açık sulh siyasetinden fevkalâde sitayışkâr bir lisanla bahsederek zatı devletlerine beslemekte olduğu hürmet ve takdir hislerinin iblağını rica eyledi.”⁹

Ragıp Raif Bey’in Svinhufvund tarafından resmî kabulünde Fin Cumhurbaşkanı’nın beyanatının satır başları da ayrıca kayda değerdir. Türkiye’nin “ahvali umumiyesi” hakkında kendisiyle mülâkatta bulan Svinhufvund’a Ragıp

Raif'in açıklamalarındaki temsil gücü ve kendinden emin oluş hâli diplomatik üsluba hükmetmiştir. Ragıp Raif Bey, "hükümeti Cumhuriyemizin memleketimizin imarı ve milletin refah ve saadeti uğrunda yapmış olduğu icraatı ve ıslahatı ve mübeccel Reiscumhurumuz, büyük halâskâr Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin irşadâtı münevveranelerile milletimizin geçirdiği inkılâbı içtimaiyi müşarünileyhe izah eyledim" sözlerinin ardından Cumhurbaşkanının "büyük bir alâka ile dinledikten ve memleketimizde yapılan ıslahat ve icraat ve bilhassa latin hurufatının kabulü hakkında fevkalâde takdîrkâr bir lisan kullandıktan sonra" ifadelerini tahrir e yansıtmıştır. Şüphesiz harf devrimi, radikalizmiyle "Garp medeniyetinin" parçası olma yönünde siyasî tereddüdü dışlayan bir değişimdi, Cumhuriyet eliti için Svinhufvund ise, Finlandiya gibi Türkiye'nin de "belkemiğini" çiftçinin teşkil ettiği, ve hakları tanınmayan bu sınıfın yükselmesi için iki memlekette de "esaslı faaliyetler" yapıldığını belirtmiştir. Fin Hariciye Nazırı ile Ragıp Raif görüşmesini kuvvetlendiren seviyede Svinhufvund "Finlandiya'nın da Türkiye gibi açık ve samimî bir sulh siyaseti takip eylediği ve Sovyetlerle adem-i tecavüz misakının bunun en bariz bir misali olduğunu" vurgulamış, bu görüşmenin ana temasının ticaret muahedesi de olduğu hatırlanırsa, Finlandiya'nın Türkiye ile "eşya mübadelesi esasına dayalı ticaretin" geliştirilmesini arzu ettiğini de beyan etmiştir.¹⁰ Gerçekten de iki savaş arasında, revizyonist-anti revizyonist kampaşmanın kendini göstermeye başladığı bu yıllar, Batı tarafından da Sovyetler Birliği'nin, uluslararası politik zeminde kendi yalnızlığının dışına çıkma yönünde harekete geçtiği, komşularıyla da saldırmazlık anlaşmaları yaptığı yıllardı. Sovyetler Birliği, 2 yıl sonra 1934'te Cemiyet-i Akvam üyesi olacaktı.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nin Finlandiya Türkleri Evrakı

Helsinki, Abo (Turku) ve Tampere kentlerine dağılan Finlandiya Türklerinin nüfusu 1930 yılında kurulan Tampere Fin-Türk Halk Mektebini Himaye Cemiyeti nizamnamesine göre yaklaşık 800, Zuhur Tahir'in 1955 tarihli *Finlandiya Türkleri* adlı risalesine göre tahminen 900 olarak verilir. Bu gruba dair Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde sınırlı, fakat içeriği itibarıyla zengin ve önemli, belki de tartışmalı belgeler bulunmaktadır. Finlandiya Türklerinin, Şükufe Nihal'in Türk devrimine taraftar gözlemlerini doğrulayan resmî saptamalar yanında, özellikle cemaatin okullaşma işi, bunun örgütlenmesi ve kurulacak okullarda, Türkiye'de 1928'de kabulü sonrası Latin esaslı yeni Türk harflerinin kullanılması üzerine iki ayrı yönelimin varlığını; dolayısıyla hangi alfabeye anadilde okuma-yazma öğretilceği meselesi etrafında cemaatte 'Arapçı-Latinci' şeklinde bir iç ayrışma olduğunu ortaya koyan belgeler vardır.

Maarif Vekâletinden Başvekâlete gönderilen 17 Mayıs 1933 tarih ve 1703 numaralı tezkerede, Finlandiya'nın Tampere şehrinde 1930'da kurulan *Fin-Türk Halk Mektebi(ni) Himaye Cemiyeti* adına gelen bir mektuba dayanarak, bütün masrafları Cemiyet tarafından temin edilmek üzere, açılan bu ilk mektebe (1930 yılı itibariyle cemaatin ilk mektep ihtiyacı duyan 100 çocuğu vardır), maaşı Vekillikçe temin edilecek bir öğretmen gönderilmesi rica edildiği bildirilmişti.¹¹ Vekâletin tezkeresinde “yabancı memleketlerdeki ırkdaşlarımızın talim ve terbiyesi için açılmış olan irfan müesseselerine yardım edilmesi çok ehemmiyetli ve zarurî bir mesele olduğundan buna esaslı bir çare bulunması için bir karar ittihazı istenilmiştir.”¹² İcra Vekilleri heyetinin 25 Mayıs 1933 tarihli toplantısı, reisicumhur Gazi Mustafa Kemal'in, vekillerin tamamının imzalarıyla Fin-Türk halk mektebine bir öğretmen gönderilmesini karara bağlamıştır. Bu kararname dışında, söz konusu mektebe, eğer gönderildi ise öğretmenin kimliği vs. gelişmeler hakkında başka bir kayıt da yoktur.

Finlandiya Türklerinde mektep meselesi odaklı bu örgütlenmeden önceki yapı, cemaatin özellikle dinî ve medenî (doğum, evlilik, ölüm, miras) işlerini Fin hükûmeti nezdinde temsil etmek üzere, Finlandiya'da dinî serbestiyetin azınlık hukuku çerçevesinde kabulünün ardından (1922) 24 Nisan 1925 tarihinde kurulan *Finlandiya Cemaati İslâmiyesi (Suomen Muhamettilainen Seurakunta)* idi. Finlandiya Cemaati İslâmiyesi ile beraber 14 Nisan 1935'te yine Helsinki'de kurulan Finlandiya Türkleri Birliği, cemaatin geçen 80 yılda, varlığının sürdürülmesinde etkin kurumlar olarak durmaktadır. Stockholm büyükelçiliği kanalıyla Finlandiya Türkleri Birliği'nin kurulduğu bilgisi alındıktan sonra, Halk Partisi tarafından bu Birlik hakkında araştırması yapılması da istenmiştir. Hariciye Vekâleti III. Daire Umum Müdürlüğü antetiyle Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği'ne iletilen Stockholm çıkışlı 6 Temmuz 1935 tarihli rapor bu araştırmanın sonucudur ve Birliğin yasasını da ek olarak sunmaktadır. Halk Partisinin “Dışarı Cemiyetler dosyasına” dahil edileceği notu düşülen Raporda, Finlandiya Cemaati İslâmiyesi'nin “ulusal kültür işlerini korumak yolunda çalışmaya ve her şeyden önce okul işlerini düzeltmeye ve gençliğe Türklük ruhunda terbiye vermeğe uğraşmaktadır. Maateessüf şimdilik tedrisat çok iptidai bir şekilde yapılmakta ve elan eski Arap harfleri kullanılmaktadır” denilmektedir. Cemaati İslâmiye'nin, artan kültürel ihtiyaçlar karşısında yetmediği, “ulusal alanda faaliyet göstermek, “buradaki Türklerin varlığını ve kültürünü korumaktan maada gençliğe Türklüğü tanıtmak, yad ulusların Türk tarih ve acununa doğru bakış edinmeleri için” çalışacak olan Finlandiya Türkleri Birliği'nin kurulduğunu bildiren raporda, idare heyeti üyelerinin isimleri de zikredilmektedir.

Tampere’de 1933’te açılan mektebe yüksek meblağda bağış da yapmış olan tüccar İbrahim Arifulla müdürdür. Bir genel yazman, bir kasadar ve üç tüccar, diğeri hukuk fakültesi öğrencisi Ömer Dahir’le Birliğin İdare Heyeti dört üyeden oluşmuştur. “Elan eski Arap harfleri” ile öğretimin yapıldığı vurgulanan raporun son satırları Birliğin, Atatürk’ü rehber aldığına dair “Atatürk’ün önderliği altında yapılan değişimi kendisi için yüksek bir ülkü bilerek bunu yakından takib etmek, öğrenmek ve gençliği bu ruhta yetiştirmek istiyor. Yakında yeni Türk harflerinin kullanılması bu nedenledir. Finlandiya Türkleri memleketimizden çok uzakta yaşamakta olmalarına rağmen tarihlerinin en umutlu bir çağını yaşadıklarını ve büyük önder Atatürk’ün gösterdiği yolda yürüyerek bütün Türk acunu ile birlikte parlak bir geleceğe kavuşacaklarına inanıyorlar” denilmektedir.¹³

Ankara, Türk dünyasının Bolşevik devriminde faal olarak “kendi kaderini tayin prensibine” dayanarak mücadele eden ve “başarılı” olamayan, Türkiye’ye sığınan siyasilerin kullandığı metaforla, Finlandiya Türkleri (-Tatarları) için de “yeni Kabe”dir. Bu “asrılık” modeli içindeki devrimler de takip edilecektir. Dolayısıyla Latin esaslı yeni Türk harflerinin cemaat arasında ana tartışma konusu olduğu açıktır. Abo ve Tampere’de şubeleri de olan Birliğin yeni harflere yöneldiği de belgeden anlaşılmaktadır. Fakat 6 Temmuz 1935 tarihli bu raporun ardından 3 yıl sonra, Finlandiya’daki Tampere cemaatinden tüccar Zinnet İ. Ahsen Böre tarafından *Ulus* gazetesinin başmuharriri Falih Rifki Atay’a gönderilen ve Türkiye Riyaseti Cumhur Umumi Katipliği antetiyle Yüksek Başvekâlete iletilen 18 Şubat 1938 tarihli mektup ve ekleri cemaatin içindeki “Arapçı-Latinci” gibi bir ayrışmanın hatta sanki bir çatışmasının yaratıldığına işaret eden bilgileri ve esaslı ithamları içermektedir. Mesele Finlandiya Türklerinin ilk cemaat örgütü olan Finlandiya Cemaati İslâmiyesi merkezliğinde yapılandırılacak mektep (lerde) Türk dilinin öğretilirken bunun hangi alfabe temelinde olacağı üzerinedir. Bu sorunun başlangıcı Tampere’de kurulan Fin-Türk Halk Mektebini Himaye Cemiyeti’nin kuruluş sürecine kadar gitmektedir.

İthamların yöneldiği iki mühim şahsiyetten biri Rusya Türklüğünün 1905-1918 arası politik hayatında yeri tartışmasız olan Sadri Maksudi’dir. Maksudi, 1925’te Türk tabiyetine geçerek Türk dil devrimi başta olmak üzere Yeni Türkiye’nin kültür meselesine doğrudan eklenmiştir. Ankara Hukuk Mektebi’nin seçkin hukuk profesörüdür, milletvekili de olmuştur. Gazi’nin sofrasında özellikle 1932-1937 arasında yeri sabittir. *Türk Dili İçin*’in yazarı olsa da 1935’lere damgasını vuran Güneş-Dil teorisine derin şüpheyle yaklaşan-

lardandır. Diğeri ise Çarlık Rusyası devrinde, dinî teceddüdün önde gelen ismi din bilgini Musa Carullah'tır (Bigiyev). Tüccar Zinnet Ahsen Böre'nin tasviri ilginç: Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni harfleri kabulünden sonra cemaatin bir iki yıl tereddüt içinde kaldığını, fakat Cemaati İslamiye'nin mütevelli heyetinin yeni harfleri kullanmaya başladığını, yeni harflerle Türk dili okutacak Türk Fin Halk mektebi kurma çalışmalarına dahi başladığını, fakat 1934 senelerinde Sadri Maksudi ve Musa Carullah beylerin Helsinki'ye gelmesinin ardından yeni harflere boykotun başladığını, Mütevelli Heyetin reisi Zuhur Tahir başta olmak üzere bir şirket kurularak ve birkaç bin lira toplanarak matbaa satın alındığı ve "Finlandiya Türk neşriyat basma evi" açıldığını kaydeden Ahsen Böre, matbaa müdürü olarak da Ankara'dan Zakir Kadiri'nin (Ugan) getirildiğini belirtmektedir.¹⁴ İddialar şimdilik kapalı kutu, Sadri Maksudi hususî evrakı ise suskundur. Adile Ayda tarafından yazılan biyografi çalışmasında bu Finlandiya seyahati hakkında, bildik teveccüh ifadelerinin dışında bir bilgi yok (Ayda 1991: 194).¹⁵ Ahsen Böre mektubunun sonunda, "Bu gün Finlandiya Türklerinin isteği bir dakika geciktirmeden çocuklarını yeni harflere kavuşturmak" savunusu yaparken "mutaassıp" olarak nitelenen Zuhur Tahir Bey ve birkaç arkadaşının pek yakında hatalarını anlayarak "ister istemez yeni kurdukları arap harfleri antika olarak Finlandiya müzehânelerinin birine hediye" edecektir cümlesiyle ironi de yapmaktadır. "Halk ve çocuklar bu faydasız aralıktan usanmışlardır" kesin yargısı ve fakat bu "muhaliflerin" gücü karşısında, yeni harflerin tesisinin maddî ciheti ve Türkiye'den öğretmen aldırılmaması Ahsen Böre'nin üstü kapalı olarak Türkiye Cumhuriyeti'ne de bir eleştiri ve imdat mesajı gibidir. Diğer yandan aynı Zuhur Tahir, 1955 yılında Helsinki'de yayınladığı *Finlandiya Türkleri* kitapçığını Türkiye Türkçesiyle ve yeni alfabe ile yazmıştır.¹⁶

Açıklamalar

1. Türkiye Cumhuriyeti ile Finlandiya ve diğer iki Baltık ülkesi Letonya ve Estonya arasındaki ilişkilerin başlangıcı 1924 yılına tarihlenir. 1930'larda ise Türk Hariciyesinin Finlandiya'nın başkenti Helsingfors (Helsinki) ile Stockholm Sefareti aracılığıyla bilgi akışı olmuştur. Bunun öncesindeyse ilk temaslar Varşova elçiliği kanalıyla yürütülmüştür. Nitekim *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi* [BCA, Ankara], *Bakanlar Kurulu Kararları Fonu*'nda [Fon Kod. 030.18] yer alan belgelerden ikisi yeni Cumhuriyet hükûmetinin Varşova orta elçisi Yahya Kemal'e Finlandiya, Estonya ve Letonya ile dostluk muahedenâmesi imzası için yetki verildiğine dair kararname içerir. "Hükümet-i Cumhuriyet kararı ile Finlandiya ve Letonya hükûmetleri arasında 9 Kanun-ı evvel 924 ve 2 Kanun-ı sani 925 tarihlerinde akdedilmiş ve

Varşova'da teatisi tekrâr eden muvakkat muahedenâmelerin” imzası için Varşova elçisi Yahya Kemal Bey'in yetkili kılındığı karara bağlanmıştır; BCA 030.18.01.01/20.46.8; Karamâne tarihi 28 Temmuz 926. Diğer karamâne ise aslında Finlandiya Cumhuriyeti'nin Moskova, Estonya'nın da Varşova elçilerine başvurarak Türkiye ile birer dostluk antlaşması imzasına talip olduklarına ve bu yönde görüşmelerin yapılması için Varşova elçisi Yahya Kemal Bey'e Hariciye Vekâletince ve İcra Vekilleri Heyetinin 21.9.340 tarihli içtimaında yetki verildiğine dairdir. BCA 030.18.01.01/011.45.8, 21.9.340 tarihli karamâne. Bu yetkinin verilmesi iki ülkenin birbirini resmen tanıması anlamına da gelecektir. Lozan Konferansı'nda Türk Heyeti içinde de yerini alan Yahya Kemal, II. TBMM'de Urfa Mebusu'dur. Şair kimliğinin dışında Lozan'la başlayan siyasî hayatı Türk Hariciyesinin mensubu olarak devam etmiştir. Onun Varşova elçiliği 1926'da başlamış ve üç yıl sürmüştür. Kendisinin verdiği bilgiye göre Varşova'daki ilk Türk Sefarethanesi Yahudi mahallesindedir, orada iki ay kalan Yahya Kemal, oradan sonra bizzat tutup tanzim ettiği Szopena'daki Sefarethane'de ikamet etmiştir (bk. Banarlı 1960: 141). Yine dostluk anlaşmaları dışında bir karamâne de, “Belçika ve diğer devletlerle müzakereye memur tayin Ticaret Vekili Ali Cenani Beyefendi'nin riyasetindeki heyet-i Murahhasanın Finlandiya Hükûmeti ile de müzakereye memur edilmesi ve müzakeratın intacına intizâra altı ay mer'î olmak üzere...” daha sonra imzalanması 28 Nisan 926 tarih ve 59899/228 sayılı tezkere ile teklif üzerine İcra Vekilleri heyetinin 1 Mayıs 926 içtimaında tasvip ve kabul olunmuştur; BCA 030.18.01.01/018.27.16. Finlandiya ile bu seviyede kurulan ilişkilerin daha ileriye taşındığı da açıktır; 9 Haziran 1930 tarihinde Ticaret ve Seyrisefain Muahedenâmesi akdedilmiştir; BCA 030.18.01.02/12.42.5. Finlandiya hükûmeti ile yine ticarî ilişkiler noktasında; “altı ay müddetle akit ve 19 Aralık 1933 tarihinde imza ve teati olunan muvakkat Ticaret Anlaşmasının imza tarihinden 15 gün sonra meriyete geçmek üzere tasdiki Hariciye Vekâletinin 26/12/933 tarihli ilgili tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 27/12/933 tarihinde tasvip ve kabul olunduğuna” dair de bir karamâne vardır; BCA 030.18.01.01/ 41.91.4.

2. Meselâ Armaoğlu 1988, Bilge vd. 1969, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannâmeleri ve Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (Ankara, 1989) belge yayınlarda, Macar, Leh, Ukrayna vd. elçi kabul ve resmî ziyaretleri veya ilgili diğer ülkelerin millî gün ve bayram tebrikleri bağlamlarında resmî söylev, demeç ve telgraflar yer alsada, Finlandiya ile ilgili bu türden bir belge saptanamamıştır.
3. Söz konusu bu Osmanlı evrakına dayanarak, emperyal Rusya'nın Finlandiya Meselesi hakkındaki makale, “Osmanlı Hariciye Evrakında Finlandiya Meselesi” başlığı altında tarafımdan yazım aşamasındadır.
4. BOA. HR.SYS 1301/9, D-108, 1910.7.16. Sefir Turhan Paşa'dan Hariciye Nazırı Rifat Paşa'ya 3/16 Temmuz 1910 tarihli Fransızca tahrir. Bu tahrir ek olan belgeler: Rus resmî görüşünü sunan; Gregoire Evreinow (senateur), *Exposé de la Question Finlandaise* (St. Petersburg, Imp. “Russo-Française”, rue des Officiers, no 6, 1910). Diğerleri ise Finlandiya meselesinde, Finlandiya muhtariyetini savunur

tezin tartışıldığı 26 Şubat-1 Mart 1910 tarihleri arasında Londra’da akademik hukukçulardan oluşan uluslararası toplantının yine Fransızca basılı tutanak metnidir; *Finlande et Russie Délibération internationale de Londres 26 Février-1er 1910* (Paris, A. Pedone, editeur de la “Revue générale de Droit Internationale public”, et du “Recueil des Arbitrages Internationaux”, 13, Rue Soufflot, 13, 1910).

5. *Türk İnkılâbı*’na bağlanan ve II. Meşrutiyet’in fikir ikliminde Garpcı düşünce içinde sayılagelen, *İctihad* ve *Âti* dergilerinde (diğerleri bir tarafa) yüzlerce makalenin ve pek çok eserin sahibi Celâl Nuri’nin (İleri) (1882-1938), özellikle *Âti*’deki (1918 yılı), Bolşevik devrimiyle ilgili makaleleri, bu devrimi, Osmanlı-İslâm ve Türk dünyası açısından yerleştirmeleri burada belirtilmeye değerdir. Aynı Celâl Nuri’nin biri Baltık, İskandinavya ülkelerine; İsveç, Norveç, Danimarka ve Finlandiya, Ukrayna’yı da içine alan Çarlık Rusyasına (Kazan’a kadar, Tatar aydınlarıyla sınırlı teması) seyahatlerini, izlenim ve hatıralarını yayınladığı iki önemli eseri, Türk aydınının Cumhuriyet öncesi Finlandiya’ya ilgisi noktasında kaydedilebilir (bk. İleri 1330, 1331).
6. Bu makalede, diğer alt başlıkta “Finlandiya Türkleri Evrakı” içinde kullanılan Hariciye ve Halk Partisi evrakı ile beraber, Finlandiya mahreçli belgelerde “Finlandiya Türkleri” kullanımı sabittir. Bu bağlamda hem Ankara’nın hem de Finlandiya Türk (-Tatar) cemaatinin kendisini nasıl gördüğü ve yerleştirdiğine işaret eden şu belge açıklaması yeterli gelebilir: 14 Nisan 1935’de Helsinki’de kurulan *Finlandiya Türkleri Birliği*’nin (Birliğin ismine dikkat!) kuruluş haberinin alınmasının ardından Birlik hakkında Stockholm Elçiliğinden istenen araştırma Raporu, bu Raporun Hariciye Vekâleti III. Şube Umum Müdürlüğü’nden CHP Genel Sekreterliği’ne gönderilmesi. İlgili üst yazı ve Stockholm Elçisinin Tahriri ve Tahrire ek olarak Birliğin Yasası . Stockholm Elçisinin tahriri (2 sayfa), 8113/299, Stockholm/6 Temmuz 1935, Özü: Finlandiya Türkleri hakkında. Tahrirde dahi “Finlandiya Türklerinin ekserisinin anayurdu Edil-Uraldır.” kaydı. Türk hariciyesine İdil-Ural “bilinmez” bir bölge değildir, bu Türklük coğrafyasının neresi olduğu, “Kazan” merkezliğinde hafızaya Osmanlı’dan devralınmıştır. Yine Finlandiya Cemaati İslâmiye Başkanı Zuhur Tahir’in kaleme aldığı *Finlandiya Türkleri* risalesi (Helsinki, 1955). Bu risalede dahi “Tatar” etnonimi kullanımı yoktur. Zuhur Tahir de, Deşt-i Kıpçak Türklüğünü, Bulgar ve Kıpçak karışmasına bağlayan sürece itibar ederek, *Şimal Türkleri*, ya da İdil-Ural İstiklal hareketinin haricteki siyasî lideri Ayaz İshakî’yi, ya da Battal-Taymas’ın *Kazan Türkleri* ile beraber bu coğrafyayı etnonimler üzerinden okumaktan sakınmış olsa gerektir. 19. yüzyıla tarihlenen Osmanlı metinlerinde ise bu sahadan göçlerle ilgili kayıtlarda, geldikleri yer (Kazan, Orenburg, Saratov..) yazıldığı gibi, doğrudan “Kazan muhacirini İslamiyesi...”, “Kazan Tatar muhacirleri”, “Kazan muhacirleri” adlandırmaları esastır. St. Petersburg Sefaretinden ilgili evrakta ise (Rusya Türkleri hakkında malumat veren çeşitli tahrirat) “Rusya’da mütemekkin ahaliyi İslâmiye”, “Rusya Müslümanları”, “Kazanlı”, “Tatar muhacirleri” ve “Tatarlar için” kurulan Rus emperyal kurumlarına atıfla da “Tatar” kullanımı vardır; msl: “Tatar mekatibi mü-

- fettişi”, “Tatar lisansı”. Tüm bu saptamalar için bk. *Osmanlı Belgelerinde Kazan*, s. 14, 16 ve özellikle “Muhacirler ve İşkân” kısmındaki belgeler.
7. Battal-Taymas’ın ve çağdaşı Sovyet karşıtı Türk siyasî muhaceretinin önemli isimleriyle kader birliğini kaleme aldığı, Bolşevik devrimini gören ve yaşayan bir entelektüel aktivist olarak üç yılı, 1917-1919 arasını Rusluk ve Rusya Türklüğü açısından bu çalın devrim tablosunu resmettiği iki hatıratı vardır (1947, 1962). Ali Birinci, Abdullah Battal-Taymas’ın külliyatını (yalnızca kitapları değil, özellikle asil mesleği itibarıyla gazeteci olarak binleri bulan makaleleri) ortaya koyabilmek için Mısır, Kazan, İstanbul hattında ciddi bir mesai gerektiğini ve onu Kazan diyarının İbnülemin’i olarak niteler. A.Battal-Taymas hakkında vefayatlar dışında, herhâlde yegâne biyografi çalışmasının da sahibidir bk. Birinci 2005: 171-195.
 8. Birinci, Battal-Taymas’ın Dışişleri Bakanlığı’ndaki dosyasını (Dosya No. 5300.) ve Emekli Sandığı Dosyasını (Dosya No. 75508) kullanmıştır. 1925 Kasımında Türkiye’ye gelen Battal-Taymas, İstanbul’da iki yılını doldurmadan Ankara’nın daveti üzerine Matbuat Umum Müdürlüğü’ne mütercim namzedi memurluğuyla gelmiş, 15 Haziran 1927’de çalışmaya başlamıştır. 7 Aralık 1931 tarihinden itibaren ise Hariciye Vekâletinin mütercimlik kadrosuna geçmiş, 1947 yılında yaş haddinden emekliye ayrılmıştır. Birinci 2005: 188-189. Gerçekten de Hariciye Vekâleti’nin “Rusluk dosyalarında” Battal-Taymas’ın ismine rastlamak mümkündür. Bu konuda bk. Gökğöz 2004: 1321-1332, dipnot 25. Yine onun Matbuat Umum Müdürlüğü ve Hariciye Vekâleti mesaisi, Türkiye’deki Türk siyasî muhacir neşriyatına da katkılarını beraberinde getirmiştir. Yakın dostu ve Azerbaycan İstiklâl Hareketi’nin hariçteki lideri Mehmed Emin Resulzâde’nin 1923-1927 arasında İstanbul’daki Azerbaycan Türk siyasî muhaceretinin ilk yayın organı [ve hatta Zeki Velidi Togan ve Osman Hoca’nın liderliğinde çıkarılacak olan Türkistan muhaceretinin sesi *Yeni Türkistan*’dan da (1927) önce tüm Rusya Türklüğü’nün İstanbul’daki siyasî muhaceretteki ilk yayın organı] *Yeni Kafkasya*’ya “Kazanlı” müstearıyla Finlandiya’dan yazılar göndererek Türk matbuatına dahil olan Battal-Taymas’ın daha sonra da yine Resulzâde’nin baş yazarlığında İstanbul’da aylık yayınlanan *Odlu Yurt*’ta (Mart 1929-Temmuz-Ağustos 1931, 31 sayı) “Beynelmilel Hayattan” kısmını yönettiği külliyatı açısından belirtmeye değerdir. *Odlu Yurt*’un “Beynelmilel Hayattan” kısmı, ilk sayıdan itibaren başlamış, I. yılında (Yıl I, Cilt I, 1929-1930, Sayı 1-12) yalnızca 3. 7. sayılarında yer almamıştır. II. yılında (Yıl II, Cilt II, 1930-1931, Sayı 13-25) ise yalnızca 13., 14. ve 18. sayılarında yer almıştır. Abdullah Battal ilk sayıda A. B. imzasıyla bu kısmı yönetmiş olsa da, sonraki sayılarda A. Bat. kısaltmasını kullanmıştır. 18. sayıda ise herhangi bir imza yoktur. Yine aynı derginin “Matbuat ve Kitabiyat” kısmında imzası olmasa da katkısı olduğu tahminden uzak değildir.
 9. *BCA Başbakanlık Muamelât Genel Müdürlüğü Evrakı* [Fon.Kod. 030.10], BCA 030.10/246.665.4, Stockholm Elçiliğinin 4 Ağustos 1932 tarih ve 5542/343 numaralı tahrirati sureti, s.1. T.C Hariciye Vekâleti Ticarî İşler Şube II. Müdürlüğü

anteli, “Finlandiya Reiscumhurunun beyanatına dair” hulasalı, Ankara 11 Eylül 1932 tarihli Başvekâlete tahrir.

10. BCA 030.10/246.665.4, İlgili tahrir, s. 2.

11. Cemiyetin Dahili Nizamnâmesinin 3. maddesinde: “Mektebin programı ve teşkilâtı Fin köy ilk mekteplerinin (iki senelik ilk mektep, dört senelik yukarı ilk mektep) program ve teşkilâtının aynıdır. Yalnız mektepte Hristiyan dinî tedrisatı yapılmaz ve ilaveten Türkçe, Türk tarih ve coğrafyası ve İslam dini tedris olunur.” şeklinde açıklanmaktadır. 14 Maddelik Nizamnâme metninin ardından “Finlandiyede Türk Fin mektebinin lazuminin sebebi” başlıklı (5-8) kısımda, Cemiyet kurulması girişiminden önceki ilk mektep meselesi, cemaat içinde bu mesele üzerinde söz ve düşünce birliğin sağlanmasındaki güçlükler bütün açıklığıyla tartışılmaktadır. Daha önce de zikredildiği gibi Ahsen Böre imzalı mektubun leffi olan bu nizamnâme ve ilgili kısımdaki açıklamalara göre Finlandiya’da öğretim çağındaki Türk çocuklar Fin ve Sviç (İsveç, İsveççe ikinci resmî dildir) ilk ve orta okullarında okumaktadırlar. Vatandaşı olunan ülkenin resmî dilini bilme (kullanma, bu dilde sosyalleşme ve kültürlenme) ve bu yolla entegre olma (“Fin ve Sviç mekteplerinde okuyarak medenî terbiye alıyorsa da”) ve fakat dinî ve millî aidiyetini, kimliğini de koruma Cemiyetin temel hassasiyetidir. 10-15 aileli Tampere ve Helsinki gibi merkezlerde dahi çocuklarını Fin ve İsveç mekteplerine gönderen ailelerin, bu şehirlerde “rehberleri, programları” olmadığı için mektep tarafından Türkçe öğretmeni buldurulamaması da aynı metinde belirtiliyor. Fin eğitim sisteminde farklı kültürden çocuklara belirli saatlerde anadili öğretimi için öğretmen tayini hakkının cemaate verilmesi, ya da bunun talep edilmesi meselesi cemaatin örgütsüzlüğü ile ilişkilendiriliyor. Helsinki, Abo ve Tampere’de beş altı haftalık geçici kurslar açmanın kısmen bir çözüm olduğu, fakat bu noktada program, kitap ve öğretmen sorununun devam ettiği de belirtiliyor. Fakir ailelerin çocuklarını buralara dahi gönderemediği de not ediliyor. Bu bir tür gerekçe yazıda (Ahsen Böre kaleminden?) “milli ve dini işde hususi düşmanlıklar çıkarılmalı, milli ve dini [metinde bu iki kelime büyük punto] terbiyeden mahrum kalan halkımızın çocukları için bir can bir ten olarak muhakeme etmeli” ifadelerine yer verilmektedir. Bu metin bir birlik çağrısıdır, cemaatin açılacak mektebe maddî himayesinin sağlanması istenmektedir. Cemaat, 1928 yılında, kütlévî olarak kurban bayramında Helsinki’de bir araya gelerek (100 kişi) ciddi tartışmalar sonunda, imamların da oluruyla, bir yer bulup mektep kurulmasına karar vermiş, Cemiyeti İslamiye’nin Mütevelli heyetinden tüccar İsmail Arifulla 35.000 Fin markı/900 dolar hibe edeceğinin sözünü vermiştir. Bir diğer toplantı bir nikâh vesilesiyle Lapeenranta’da gerçekleşmiş, dinî temsiliyetten müderris Alimcan İdris Bey ve Finlandiya imamı Veli Ahmet Hakim “Finlandiya’da Türk çocuklarının milliyet ve dinlerini muhafaza için” ilk mektep tesisinden başka çare olmadığını söylemişlerdir. Hibe edilen paradan öte, mektep kurma işini takip için 3 kişilik bir heyet tertip edilmiş, bazı Fin pedagogları ile harzlanmış mektep nizamnâmesi de yeniden incelenmiş ve kuvvetlendirilmiştir. Nizamnâme, Cemiyeti İslamiye Mütevelli Heyetine gönderildikten sonra, cemaat

adına maddî imkânların sınırlı olduğunu bildiren bir itirazcı grubun ortaya çıktığı da aynı metinden anlaşılıyor. Cemiyeti İslamiye Mütevellî Heyeti ile Fin Türk Halk Mektebini Himaye Cemiyeti'nin Mektep Heyeti arasında ciddi gerginliğin yaşandığı bu süreçte, Himaye Cemiyeti, Dahili Nizamnâme'yi 8 Kanunuevvel 1930'da Fin hükûmetine tasdik ettirmiştir. Anlaşılan o ki, bu seviyede mektepleşmenin önündeki engel cemaatin, burada din ehli etkin olsa da, iç dayanışma problemi- dir. BCA 030.10/246.663.8. Fakat 1938 yılına gelindiğinde Himaye Cemiyetince tasarlandığı gibi bir mektep hâlâ yoktur, fakat 1948'de Helsinki'de Fince ve Türkçe bir arada eğitim veren *Türk Halk Mektebi* açıldığını da Zuhur Tahir kaydediyor. Bu mektep resmî Fin okullarının haklarına sahip olmasının yanında öğrencilerinin mezuniyetten sonra Fin liselerine devam edebildiği de belirtiliyor. Tahir 1955: 5.

12. BCA 030.18.01.02/36.39.16. Kararnâme'ye esas teşkil eden Cemiyetin mektubunu okumak ilginç olabilirdi. Zira (bk. dipnot 14) atıfta bulunulan Ahsen Böre'nin Mektep hakkındaki malumatı, kuruluş vs. etrafındaki tartışmalı bağlam, öğretmen talebinden beş yıl sonrasına tarihlenmektedir. Zinet(ullah) Ahsen Böre'nin tüccar kimliği dışında hakkında Battal-Taymas 1962'de önemli bir bilgiye tesadüf edilmiştir. Bağlam, Battal-Taymas'ın Petrograd'dan tanıdığı ve "aydın ve cemiyetçi imam" olarak nitelediği Lütfi İshaki ile ilgilidir. Battal-Taymas, imam Lütfi İshaki ile Helsinki'de iki yıl beraber yaşamıştır ve yakın dostudur. Lütfi İshâki Helsinki'de bir cami inşası için Londra-Paris-İstanbul hattında iane toplamak için çaba harcamış fakat hayal kırıklığı da yaşamıştır. Sağlığı pek de iyi olmayan Lütfi İshâki Bey 5 Kasım 1925'te İstanbul'da vefat etmiştir. İshaki'nin Finlandiya'da mektuplaştığı iki kişiden biri de "Kazanlı tüccar" Zinet Ahsen Böre'dir. Battal-Taymas, Ahsen Böre'nin Tampere'de 1943 yılında bu mektuplardan bazılarını bir risalesinde yayınladığını belirttiikten sonra, dipnotta risalenin başlığını veriyor: Finlandiya Cemiyet-i İslâmiyesin(i) kurmaya muvaffak olduk da, Fin-Türk mektebin(i) açmağa neden muvaffak ol(a)madık? (bk. 1962: 160).
13. *BCA Cumhuriyet Halk Partisi Evrakı* [Fon Kod.490.01], BCA 490.01/605.93.3, Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti III.Daire Umum Müdürlüğü antetli, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği'ne, Stockholm'den gönderilen 6.7.1935 tarihli Rapor ve Rapora Ek olarak Birliğin Yasası.
14. BCA 030.10/246.663.8, Zinnet Ahsen Böre'nin Tampere'den Ulus gazetesi başyazarı Falih Rıfkı Atay'a gönderdiği 18.2.1938 tarihli 2 sayfalık Mektup; s. 1. Ahsen Böre, Mektubu yazma sebebini "muteber" olarak nitelediği Ulus gazetesinin 5896 numaralı nüshasında "Prof. Sadri Maksudi hakkında yazılan ve söylenen sözler münasebetiyle Türk milletinin hürmeti için hakikat namına birkaç söz yazmağa lazım gördüm" cümleleriyle Maksudi ve beraberindekilerin (Sadri Maksudi, Musa Carullah, Zakir Kadiri, Zuhur Tahir) yine mektubun diliyle aktarıldığında "bu ikiyüzlü adamlar"ın gerçek yüzünü ifşa etmek istemiştir. Mektupta nitekim "şimdi bu halk bir taraftan kendilerine yeni bir edebiyat tesis etmekte (Arap harfli edebiyat kastediliyor), ikinci taraftan Türkiye Cumhuriyetinin bayramlarını

yapıp idare şeflerini kutlamak telgrafları da çekmekte” ifadeleri Cemaat liderliğinin “çelişkinsini” (Ahsen Böre’ye göre “ikiyüzlülüğü”) ortaya koyan satırlardır. Diğer taraftan Ahsen Böre, Falih Rıfki’ya yazdığı mektubun sonunda, mektubu matbuatta yayınlamak isterse, kendisinin adını yazmamasını “Finlandiya’dan Mektup” demekle yetinmesini rica etmekten kendini alamaz. Ahsen Böre, mektubun “işe yararlık” noktasında açıkça neşredilmeyebileceğini de düşünmektedir. Nitekim Finlandiya Türkleri’nin, Türkiye Cumhuriyeti’nin resmî ve millî bayramlarını kutlama geceleri tertip ettiklerini ilgili bir belge tanıklamaktadır. Hususî kutlama mektupları da Stockholm Elçiliği kanalıyla Ankara’ya iletilmektedir. Finlandiya Türkleri Birliği Başkanı İbrahim Arifulla imzalı, Elçiye hitapla yazılan mektup suretinde 1937 yılı Cumhuriyet Bayramının Finlandiya cemaati arasında nasıl kutlandığı anlatılır; “Başka Türkler gibi Finlandiya Türkleri de Helsingfors’da yeni Türkiye’nin kuruluş ve cumhuriyet bayramını büyük bir samimiyetle ve sevinçle tes’id ettiler. 29.10 tarihinde 19.30’dan 23:00’e kadar devam eden içtimalarında ateşin natıklar söylendi, Ulu Atatürk’ün terceme-i hali, Türk devletinin mücadele ve kuruluş tarihi, ve Türkiye’de başarılan inkılâbın eşsizliği anlatıldı ve cumhuriyet bayramı kutlandı..” satırlarına yer verilir. Ahsen Böre’nin ithamının muhataplarından Zakir Kadiri Ugan’ın takdimiyle Atatürk’e, Başbakanlık’a, Mareşal Fevzi Çakmak’a “büyük bayram münasebetiyle sonsuz ve derin saygılarını arz etmek hususunda” elçiye başvurulmasına da karar verilmiştir. Hariciye Vekâletinden Başvekâlete gönderilen ilgili mektup sureti, BCA 030.10/197.350.19, 7.1.938 tarih.

15. Ayda, babasının Finlandiya seyahatini 1932 sonbaharı olarak kesin tarihlendirmiyor. Ahsen Böre de “1934 senelerinde” tarihini veriyor.
16. Finlandiya Türkleri Evrakı olarak nitelenen bu makalede kullanılan belgelerden yalnızca bir tanesi Demokrat Parti iktidarı dönemine tarihlenmektedir. Başvekil Adnan Menderes’e Finlandiya Cemaati İslamiye Reisi sıfatıyla Zuhur Tahir’in, 3.10.1959 tarihli mektubuna verilen cevaba 24.11.1959 tarihli teşekkür yazısıdır. Cemiyetin antetli kağıdına yazılan (Fince karşılığı: *Suomen Muhamettilainen Seurakunta*, adres) Teşekkür metni kısa ve özdür. Zuhur Tahir’in imzasının yanına ve Cemiyetin damgası vurulmuştur (Daire damga, ortada ay-yıldız etrafında eski harfler Finlandiya Cemiyeti İslamiyesi, bu yazının etrafında Fince karşılığı: *Suomen Muhamettilainen Seurakunta*). Konu, daha önceki ilgili mektupta yapılan bir maddî yardım, destek başvurusudur. Cemiyet’in inşa ettireceği bir bina için, Başvekâlet 1960 yılı bütçesinden beş bin sterlin tahsisat ayırmıştır. “Büyük memnuniyet ve derin bir sevinç uyandıran” bu haber karşısında Cemaatin Reisi Zuhur Tahir’in Finlandiya Türkleri adına sarf ettiği teşekkür ifadeleri burada aktarılabilir; “onların dinî ve millî varlıklarını korumak yolundaki çalışmalarına göstermiş bulunduğunuz alâkanın maddî kıymeti yanında manevî kıymeti bizim için sonsuz büyüktür” *BCA. Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü Evrakı* [Fon Kod.030.01], BCA 030.01/124.793.4.

Kaynakça

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA, Ankara)
Bakanlar Kurulu Kararları Fonu (Fon. Kod. 030.18)
030.18.01.01 / 20.46.8;
030.18.01.01 / 011.45.8;
030.18.01.01/ 018.27.16;
030.18.01.01 / 41.91.4;
030.18.01.02 / 12.42.5;
030.18.01.02 / 36.39.16;
- Başbakanlık Muamelât Genel Müdürlüğü Evrakı (Fon.Kod.030.10)
030.10 / 246.665.4;
030.10 / 246.663.8;
030.10 / 197.350.19
- Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü Evrakı (Fon.Kod.030.01)
030.01 / 124.793.4
- Cumhuriyet Halk Partisi Evrakı(Fon.Kod.490.01)
490.01 / 605.93.3
- ARGUNŞAH, Hülya (2003), *Şükufe Nihal: Bir Cumhuriyet Kadını*, Ankara: Akçağ.
- ARMAOĞLU, Fahir (1988), *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1980)*, 5. baskı. Ankara: İşbankası Yay.
- AYDA, Adile (1991), *Sadri Maksudi Arsal*, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- BANARLI, Nihad Sami (1960), *Yahya Kemal'in Hatıraları*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yahya Kemal Beyatlı Enstitüsü Neşriyatı: 2.
- BATTAL -Taymas, Abdullah (1928), *Rusya'dan Ayrılan Milletler (Estonlar, Latişler, Litvanyalılar, Finler ve Lehler)*, Ankara: Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası.
- _____ (1962), *Ben Bir Işık Arıyordum*, İstanbul: Tan Gazetesi Ve Matbaası.
- _____ (1947), *Rus İhtilalinden Hatıralar*, İstanbul. Güven Basımevi.
- BİLGE, Suat vd. (1969), *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)*, 2. baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fak.
- BİRİNCİ, Ali (2005), "Abdullah Battal-Taymas: Kazanlı bir Alimin Hayat Hikâyesi", *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 30/1, 171-195.
- GÖKGÖZ, Saime Selenga (2004), "İstanbul-Paris Hattında Türkistan Siyasî Muhacir Yayınlarında (1927-1939) Atatürk İmgesi", *V. Uluslararası Atatürk Sempozyumu, 8-12 Aralık 2003*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1321-1332.
- İLERİ, Celal Nuri (1930), *Şimal Hatıraları*, İstanbul Matbaa-i İctihad.
- _____ (1331), *Kutub Musâhabeleri*, İstanbul: Matbaa-i İctihad.
- ŞÜKUFİ Nihal (1935), *Finlandiya*, İstanbul: Yayl. y.
- TAHİR, Zuhur (1955), *Finlandiya Türkleri*, Helsinki: Tekijä.
- TARCAN, Selim Sırrı (1940), *Şimalin Üç İrfan Diyarı, Finlandiya-İsveç-Danimarka*, İstanbul: Ülkü Basımevi.

The Finland Turks and Turkish Foreign Policy

Saime Selenga GÖKGÖZ*

Abstract: It is possible to argue that the political and diplomatic relations between Turkey and Finland were established after the foundation of the Turkish Republic. However, Ottoman archives reveal that even during the Ottoman period Turkish diplomats were interested in collecting information on Finland, which was then a part of the Russian Empire. The intellectuals of the Republic were also interested in Finland, though to a limited extent. During Atatürk's presidency, the Finland Turks were a concern of Turkish foreign policy regarding the Turkish world remaining outside the boundaries set by the Turkish National Pact (Misak-ı Milli). During the second half of the 19th century the Turkish Tatars, who emigrated – due to economic reasons – from the city of Nizhny Novgorod along the Volga River to Finland, became Finnish citizens following the independence of Finland from Russia. They also gained the Finnish government's recognition as a Muslim community. In 1925 the Finland Turks founded a society called Finlandiya Cemaat-i İslâmiyesi in order to maintain their national existence and to communicate their civil, religious and cultural problems to the Finnish government. In 1935 they founded yet another society, Finlandiya Türkleri Birliği. Today the Finland Turks still live in the cities of Helsinki, Turku, and Tampere. Schooling has been one of the major concerns of the societies founded by the Finland Turks for the purpose of preserving their national identity. In this regard, Fin-Türk Halk Mektebini Himâye Cemiyeti, which was founded in 1930, contacted the Turkish government to appoint Turkish teachers to the first school to be opened for the Finland Turkish community. The Finland Turks have maintained this kind of contact with the Turkish government since the days of the early Republic. This article adopts the view that the Finland Turks regard Ankara as “the new Kaaba” and evaluates a variety of documents and correspondence found in the Turkish Prime Ministry National Archives in order to shed light on various Turkish governments' foreign policy concerning Finland Turks.

Key Words: Turkish-Finnish relations, Finland Turks, Turkish reforms, The Tatars

* Hacettepe University, Institute of Atatürk's Principles and the History of the Turkish Revolution / ANKARA

Тюрки Финляндии и Внешняя политика Турции

Саиме Селенга ГЁКГЁЗ*

Резюме: Турко-финские дипломатические отношения уходят своими корнями далеко во времена Османской Империи. В архивах Османской Империи существуют документы, свидетельствующие о дипломатических отношениях с Финляндией, которая в то время входила в Российскую Империю. В Финляндии проживали татары-тюрки из рода Идиль. Они переселяются сюда начиная со второй половины 19 века из Нижне-Новгородской области по экономическим причинам. После отделения Финляндии от Российской Империи в 1919 году страна получает независимость. Татары получили Финское гражданство, образовали Исламское общество, которое было официально признано финским правительством. В 1925 году татары образовали Исламскую Общину Финляндии для того, чтобы представлять свои религиозные, культурные интересы при поддержке правительства. В 1935 году татары образуют Союз Тюрков Финляндии. Точная численность населения татар не известна. Они и сегодня живут в Хельсинки, Абе и Тампере. Главной проблемой татар было образование школ. В 1930 году они образуют в Тампере Попечительский Совет Финско-тюркской Народной Школы. Совет обратился за помощью к Правительству Турецкой Республики. Наблюдая коренные изменения, происходившие в Турецкой Республике после 1923 года, финские тюрки начали с новыми надеждами поддерживать отношения с ней. В данной статье рассматривается документация, дипломатическая переписка из архива Правительства, из которых можно получить информацию о турецкой политике по отношению к Тюркам Финляндии.

Ключевые Слова: турко-финские отношения, Тюрки Финляндии, Турецкая Революция, Татары

* Хаджеттепе Университет, Институт новейшей истории и изучения принципов Атапорка / г. АНКАРА